

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

2019

PEDRALBES

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

Any xxxix, núm. 39

2019

PEDRALBES

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

Any xxxix, núm. 39

2019

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història i Arqueologia

Fundador
P. MOLAS RIBALTA

Director
X. GIL PUJOL

Secretària de redacció
I. MAURO

Consell de redacció

A. Alcoberro Pericay (Universitat de Barcelona), I. Arias de Saavedra Alías (Universidad de Granada), M. Barriandos Vallvé (Universitat de Barcelona), F. Benigno (Scuola Normale Superiore, Pisa), F. Bouza Álvarez (Universidad Complutense de Madrid), J. Buyreu (Universitat de Barcelona), R. Cancila (Università di Palermo), A. Casals Martínez (Universitat de Barcelona), C. Corona Marzol (Universitat Jaume I), J. Dantí Riu (Universitat de Barcelona), S. Evangelisti (University of East Anglia, Norwich), M. A. Fargas Peñarrocha (Universitat de Barcelona), F. Fernández Izquierdo (CSIC, Madrid), A. Floristán (Universidad de Alcalá de Henares), M. García-Arenal (CSIC, Madrid), V. Gual Vilà (Universitat de Barcelona), J. J. Iglesias Rodríguez (Universidad de Sevilla), T. Mantecón Movellán (Universidad de Cantabria), M. A. Martínez Rodríguez (Universitat de Barcelona), M. A. Melón Jiménez (Universidad de Extremadura), J. Ll. Palos Peñarroya (Universitat de Barcelona), M.ª A. Pérez Samper (Universitat de Barcelona), O. Rey Castelao (Universidad de Santiago de Compostela), J.-F. Schaub (École des Hautes Études en Sciences Sociales, París), E. Serrano Martín (Universidad de Zaragoza), D. Sola Garcia (Universitat de Barcelona), M. Van Gelderen (Lichtenberg Kolleg, Georg-August-Universität, Göttingen).

Consell assessor

A. Alberola Romà (Universitat d'Alacant), J. S. Amelang (Universidad Autónoma de Madrid), J. Arrieta Alberdi (Universidad del País Vasco), E. Belenguer Cebrià (Universitat de Barcelona), L. Bély (Université Paris IV-Sorbonne), R. Benítez Sánchez-Blanco (Universitat de València), H. Casado Alonso (Universidad de Valladolid; Istituto Francesco Datini, Prato), A. De Benedictis (Università di Bologna), J. H. Elliott (Oxford University), E. Escartín Sánchez (Universitat de Barcelona), R. Fernández Díaz (Universitat de Lleida), R. Franch Benavant (Universitat de València), R. García Cárcel (Universitat Autònoma de Barcelona), E. Giménez López (Universitat d'Alacant), J. Juan Vidal (Universitat de les Illes Balears), C. Martínez Shaw (UNED), O. Mazín (El Colegio de México), A. Mestre Sanchís (Universitat de València), J. M.ª Oliva Melgar (Universidad de Huelva), J. Pardo Tomás (CSIC, Barcelona), P. Ponce Leiva (Universidad Complutense de Madrid), L. A. Ribot García (UNED), E. Salvador Esteban (Universitat de València), F. Sánchez Marcos (Universitat de Barcelona), A. Simon Tarrés (Universitat Autònoma de Barcelona), J. M. Torras Ribé (Universitat de Barcelona).

Equip editorial

Verónica Gallego Manzanares, Ivan Gràcia Arnau, Víctor Jurado Riba, Pau Pibernat Soler.

La revista *Pedralbes* és indexada a Carhus Plus+, CIRC, DICE, ERIH, Latindex, MIAR i RESH.

Índex

VIII Congrés d'Història Moderna de Catalunya
«Catalunya i el Mediterrani»
17-20 de desembre de 2018

ACTE D'INAUGURACIÓ

Jaume DANTÍ, Discurs d'inauguració.	7
Conferència: Brigitte MARIN, La Méditerranée des villes. Perspectives d'histoire comparée	13

PONÈNCIES

Sessió I. Poders, fronteres i identitats

Miquel DEYÀ, Fronteres, guerra i posicionament polític a la Catalunya dels segles XVI i XVII	47
---	----

Sessió II. Paisatge històric i risc natural

Armando ALBEROLA, Paisatge, clima, perill, por i patiment: una ullada al Mediterrani occidental a l'època moderna	83
--	----

Sessió III. Món urbà i món rural

Rosa CONGOST, Entre la «ruralitat» i la urbanització: les dinàmiques socials a l'Europa mediterrània	123
---	-----

Sessió IV. Família, xarxes i societat

Josep FÀBREGAS, Els Kies: d'Holanda al Camp de Tarragona . . .	157
--	-----

Sessió V. Transferències i circulacions

Isabel MORANT, Masculino-femenino. La representación del amor en el libro <i>El Cortesano</i> , de Luys Milán	195
--	-----

Sessió VI. Creences i vivències

Doris MORENO, Creure i viure a la Barcelona moderna a través de les fonts inquisitorials	219
---	-----

ACTE DE CLOENDA

Conferència: Luca LO BASSO, Storie connesse nel Mediterraneo dell'età moderna: Asia, Africa e America	263
---	-----

Mariela FARGAS PEÑARROCHA, Memòria final del VIII Congrés d'Història Moderna de Catalunya	293
--	-----

Projectes de la imatge gràfica del Congrés	297
--	-----

Programa del VIII Congrés d'Història Moderna de Catalunya. .	309
--	-----

Acte d'inauguració
Museu Marítim de Barcelona
17 de desembre de 2018

VIII Congrés d'Història Moderna de Catalunya «Catalunya i el Mediterrani»

JAUME DANTÍ I RIU

Coordinador de la Secció Departamental d'Història Medieval,
Història Moderna, Paleografia i Diplomàtica
Universitat de Barcelona

Sra. Elvira Mata, directora general en funcions del Museu Marítim de Barcelona, Sr. Domènec Espriu, vicerector de Recerca de la Universitat de Barcelona, Sr. Ricardo Piqueras, degà de la Facultat de Geografia i Història, senyores i senyors, companys i amics.

Inaugurar aquest nou Congrés d'Història Moderna de Catalunya, el vuitè, és un goig i alhora un repte. Un goig perquè significa poder complir amb el desig que va impulsar els membres del Departament d'Història Moderna a convocar aquell primer congrés, l'any 1984, que havia de ser el començament d'una trajectòria en la qual periòdicament hi hagués una nova celebració, una trobada dels modernistes catalans i de fora, que permetés presentar i debatre la recerca que es realitzava. Primer cada quatre anys i després cada cinc, s'ha assolit fins avui aquell difícil objectiu. La persistència és un valor en si mateixa, ja que alhora mostra el compromís del Departament, ara Àrea, d'Història Moderna de fer arribar a la resta del món universitari i a la societat en general els resultats d'un treball que fa avançar el coneixement sobre la història de Catalunya d'aquells segles, i, per altra banda, també reflecteix la quali-

tat i el volum de la recerca en l'àmbit de la història moderna, que des de fa algunes dècades ha deixat de ser aquell període fosc situat entre l'època medieval i la contemporània.

Goig, doncs, però també repte per aconseguir que aquesta edició del Congrés sigui tan reeixida com les anteriors. En aquest sentit, no podem deixar de recordar que en les anàlisis bibliomètriques sobre les citacions en treballs d'història moderna en l'àmbit peninsular, les referides als textos recollits a les actes dels nostres congressos ocupen un lloc capdavanter. En tot cas, les prop de vuitanta comunicacions, més les ponències i conferències que formen el programa d'enguany, superen amb escreix les d'algunes convocatòries anteriors i de ben segur que quan es publiquin tornaran a ser de consulta i referència obligada.

Pel que fa al tema del Congrés, si bé en la primera convocatòria es va deixar sense precisar per afavorir que tingués major cabuda, ja que es tractava d'una posada al dia tan àmplia com fos possible, en les convocatòries posteriors les temàtiques han posat l'èmfasi en línies de recerca que es considerava oportú d'enfortir o en alguns aniversaris històrics que podien ser motiu d'una renovada atenció als fets i als seus contextos. La decisió de dedicar aquest vuitè congrés a Catalunya i el Mediterrani sorgeix de la inqüestionable significació que aquest espai de relació ha mantingut durant els segles moderns, resultat d'unes arrels que s'enfonsen en l'antiguitat i la comprensió de les quals des d'aleshores fins al moment present és indispensable per interpretar la història de Catalunya i del conjunt peninsular. Un espai estratègic entre Europa, Àsia i Àfrica, de connexió entre Orient i Occident, que si en el passat llunyà acabava als pilars d'Hèrcules, a l'època moderna enllaçava amb el món atlàntic fins a les Índies occidentals. És oportú de recordar en aquest moment el professor Fernand Braudel quan, en referir-se al segle XVI, afirmava que «el Mediterrani continuava sent econòmicament actiu i ho seria al llarg de l'època moderna», com de fet ho era si ens referíssim als àmbits polític o cultural. En aquest context, Catalunya participava d'aquella activitat i aquell dinamisme, amb les variacions pròpies de les diferents conjuntures, lluny d'aquella imatge tan negativa que oferia la frase de l'historiador Pi i Arimon, a mitjan segle XIX, «Barcelona depuso el cetro del Mediterráneo», i així deixava de tractar el segle XVI.

L'estudi sobre la història del Mediterrani ha evolucionat cap a nous enfocaments i ha superat tant les visions excessivament homogeneïtzadores pròpies d'una perspectiva sobretot occidental, com les que, contràriament, subratllaven la fragmentació i la confrontació. La recerca més recent per a l'època moderna, però que també es fa extensiva fins al present, posa l'èmfasi en l'intercanvi i la circulació, en les interdependències de tot ordre, en la mobilitat i els efectes dels contactes personals entre societats prou diferents, tal com reflecteix la síntesi que sobre la historiografia ha fet fa poc la professora Brigitte Marin en el *Dictionnaire de la Méditerranée*.

Així doncs, l'interès per la recerca sobre el món mediterrani està fora de tot dubte si ens fixem en el nombre d'institucions i de centres vinculats a diferents universitats, per exemple el TELEMMe (Temps, Espaces, Langages, Europe Méridionale-Méditerranée) de la Universitat d'Aix-Marseille, al qual pertany la nostra conferenciant d'avui, o el Laboratorio di Storia Marittima e Navale de la Universitat de Gènova, en el qual participa el professor que impartirà la conferència de clausura del Congrés. Interès que també es reflecteix en universitats del nostre llevant peninsular, en són un bon exemple el màster «Història i identitats de la Mediterrània occidental (segles xv-xix)», en el qual participem conjuntament amb les universitats de València, Alacant i Jaume I de Castelló, o el Grup de Recerca Consolidat «Grup d'Estudis d'Història de la Mediterrània Occidental», de la nostra Àrea d'Història Moderna. Si se'm permet, com a mostra encara més concreta justament acaba de sortir l'últim número de la nostra revista *Pedralbes*, el 38, del 2018, amb el dossier «El món mediterrani a l'època moderna». I no podem oblidar tampoc la tasca d'altres institucions com ara el Museu Marítim de Barcelona, que en el seu àmbit de recerca disposa de l'Observatori Permanent d'Història i Cultura Marítima de la Mediterrània en col·laboració amb la Universitat de Barcelona, o l'Institut Europeu de la Mediterrània, amb seu també a la ciutat.

El Congrés es proposa, doncs, estudiar i aprofundir tot el que manifesta una certa relació de Catalunya amb el món mediterrani al llarg de l'època moderna, així com tots els factors que intervenien en els diferents nivells de vinculació, molts d'ells amb importants precedents

medievals. En la mesura que aquell *mare nostrum* apropiava més que no pas separava els territoris del seu entorn, el congrés també té l'objectiu d'incorporar els estudis que faciliten l'anàlisi comparativa, la importància de determinades transferències o la diferent incidència de l'anomenat gir atlàntic. En aquest sentit, teníem un interès especial, que ara ja és agraïment, per la participació de col·legues d'universitats italianes i franceses que ens podien aportar aquesta perspectiva. Amb aquest eix de fons, el Congrés es proposa tractar temàtiques que van des del paisatge històric i el risc natural, fins als aspectes polítics entorn dels poders, les fronteres i les identitats, les relacions entre el món rural i el món urbà, els aspectes socials en els quals la família i les seves xarxes tenien una incidència especial, les transferències i circulacions personals i culturals, i l'àmbit de les vivències i les creences religioses. Tot i l'existència d'un marc comú, es proposen una diversitat de perspectives que han de permetre encabir la pluralitat de línies de recerca que en aquests moments es desenvolupen amb resultats ben significatius.

Aquesta és també una característica dels nostres congressos: propiciar que hi hagi una àmplia participació assegurant la intervenció dels principals especialistes com a conferenciant, ponents i presidents de cadascuna de les seccions, així com la dels comunicants, professors i investigadors de diferents universitats, la dels professors de secundària que malgrat les dificultats mantenen viva la seva recerca, i la d'altres investigadors que realitzen el seu treball de manera independent o entorn de museus i centres d'estudis. De la mateixa manera, entre els assistents valorem especialment la presència d'alumnes de grau i de màster i la de doctorands, ja que el congrés també ha de ser un important mitjà de formació.

Finalment, un congrés com aquest només és possible si hi ha una àmplia col·laboració. Des de l'Àrea d'Història Moderna de la UB volem expressar el més sincer reconeixement i agraïment a les entitats que ens han donat el seu suport: la Facultat de Geografia i Història, el Vicerectorat de Recerca, el Museu Marítim de Barcelona, que avui ens acull, la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, la Fundació Noguera, la Universitat Rovira i Virgili, l'Ateneu Universitari Sant Pacià, la Diputació de Barcelona, la Fundació Privada Mútua Catalana. I un agraï-

ment particular al Dr. Enric Tormo, del Departament de Disseny i Imatge de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona, que, un cop més, ha acceptat de fer l'encàrrec als seus alumnes de dissenyar tot el material gràfic del congrés; la proposta seleccionada ha estat la de Sandra Bossoms Mesa. I encara volem manifestar un agraïment molt especial als voluntaris, per la seva dedicació a la preparació que ha fet possible que avui tot estigui a punt i per la disponibilitat i l'entusiasme amb què afronten els diferents encàrrecs per als propers dies. Sense ells el repte seria impossible.

Finalment, moltes gràcies a tots els congressistes, a tots els assistents, sigui quina sigui la seva condició, amb el desig que aquestes jornades siguin ben profitoses per a tots.

Conferència
La Méditerranée des villes.
Perspectives d'histoire comparée

BRIGITTE MARIN

Aix-Marseille Université
École française de Rome

Le Musée des civilisations de l'Europe et de la Méditerranée (Mucem) a ouvert ses portes en 2013, à l'occasion des événements culturels qui ont marqué le territoire du département des Bouches-du-Rhône lorsque Marseille a été capitale européenne de la culture. Ce musée national, décentralisé en région, a complètement refondu une section de son exposition permanente, «La Galerie de la Méditerranée», avec la réalisation d'une nouvelle muséographie, semi-permanente (2017-2020), consacrée aux villes de la Méditerranée, inaugurée en novembre 2017 sous le titre «Connectivités».¹ L'exposition, qui réunit 350 œuvres et documents, est annoncée par le Mucem comme une présentation inédite des cités en Méditerranée, axée sur leurs connexions, dont l'intention est de faire dialoguer les grandes cités des xvie-xviie siècles et les métropoles d'aujourd'hui. À travers les villes, l'ambition est d'appréhender les grands enjeux de l'espace méditerranéen. Une façon de rappeler le poids du phénomène urbain en Méditerranée aujourd'hui: on connaît les risques que font peser sur l'habitabilité même de cette mer la littoralisation de son occupation humaine, la difficile gestion des

1. Voir le catalogue de l'exposition, *Connectivités: cités, villes, mégapoles en Méditerranée*, Mucem, Marseille, 2017. <https://www.mucem.org/programme/exposition-et-temps-forts/connectivites>.

déchets et des pollutions provenant des immenses agglomérations qui la bordent. Mais le propos vise aussi à mettre en évidence les héritages d'une urbanisation précoce et dense, en évaluant le rôle joué par les villes dans le passé: un rôle fonctionnel et relationnel, constant depuis l'Antiquité. Rappelons qu'à l'époque moderne la Méditerranée est, pour l'essentiel, mise en images à travers des «portraits» de ville (Fig. 1). Porteurs de messages idéologiques et politiques, ils forment un ensemble consistant de représentations qui en mettent en scène la monumentalité, les richesses et les pouvoirs concentrés dans les cités. La Méditerranée sur laquelle nous portons notre regard aujourd'hui, nous la voyons aussi, nécessairement, à travers ces images, à travers le filtre de ce langage figuratif et littéraire reçu en héritage. L'exposition nous invite également à penser la Méditerranée, à partir des villes, comme un espace d'interconnexions et de discontinuités.

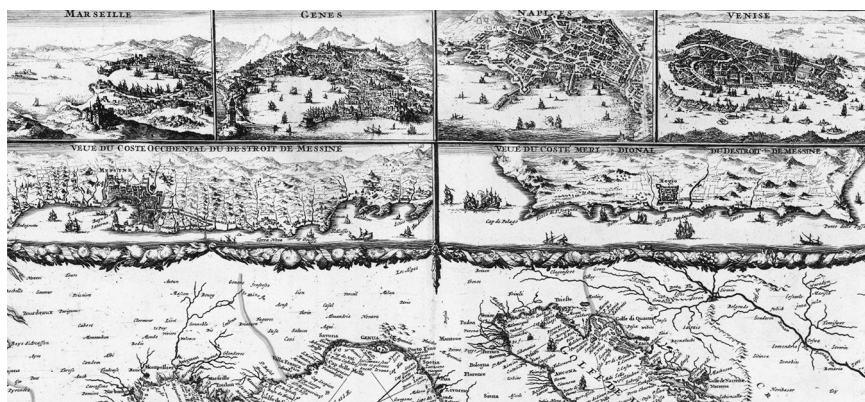

FIGURE 1. *Carte nouvelle de la Mer Méditerranée où sont Exactly Remarqués tous les Ports, Golfes, Rochers, Bancs de Sable &c. à l'usage des Armées du Roy de la Grande Bretagne, gravée par Romain de Hoo, Amsterdam, Mortier, 1694. Détail avec les vues des ports de Marseille, Gènes, Naples et Venise.*

«Connectivités» s'articule en deux parties, l'une historique, l'autre contemporaine. Cette dernière est centrée sur deux mégapoles, Le Caire et Istanbul, et sur deux métropoles en évolution: Casablanca et Marseille. Dans la partie historique, la Méditerranée de Philippe II,